

DE PLAATSNAAM „NISPEN”.

TOPONYMIE of plaatsnaamkunde is een der gevaarlijkste afdelingen van de taalwetenschap. Meer dan eens ziet men, dat historici die zich terloops op dit terrein begeven, verklaringen lanceren die kant noch wal raken. Het is dan ook beter, dat leken zich van dit overigens zeer interessante werk onthouden.

De plaatsnaam *Nispen* is een van die welke met een normale lekenkennis van de Nederlandse taal niet te verklaren is.

In de tweede lettergreep toch zit het oude **apa* of **apó*, dat ‚water’ betekent en buiten toponymica in het huidige Nederlands niet meer voorkomt. Men mag het woord niet rechtstreeks in verband brengen met het latijnse *aqua*, ‚water’. Sommigen zien er de germaanse vorm in die aan latijns *amnis*, ‚stroom’ of keltisch *abu*, ‚water’ beantwoordt. Anderen menen dat **apa* zelf keltisch is. Het is nog in vele nederlandse toponymica bekend, bijv. in *Weesp* (**weze* of **wees* = ‚weide’; denk aan hoogduits *Wiese*), *Gorp* (*goor* = ‚slijk’), *Vennep* (*ven* = ‚veen’), *Orp* (*oer* = ‚ijzergrond’) en verder in *Gennep*, *Gulpen*, *Keersop*, enz. Waarschijnlijk is het ook aanwezig in den naam der *Menapiërs*.¹⁾

Het eerste woorddeel *nis* is moeilijker thuis te wijzen. Toch komt het in de onmiddellijke omgeving nog méér voor! Dhr. R. van Hasselt wees mij op *Het beemdeken in de Nisse aan de Oostmoer* bij Nispen (een acte van deling uit 1789), op *Made in de Nisse aan ’t Torfhooft* en *Made in de Nes* (1698) en in 1677 *in de Nis* te Nispen (Schotboek II 540v Gem. Arch. Roosendaal). Maar verder ken ik het met *i* o.a. in de *Nisborre*, een bron in Brabant en enkele nog hieronder te noemen namen, en met *e* vaak in Holland (maar ook elders), bijv. in de *Nes* (te Amsterdam), *Eemnes*, *Wijdenes*, *Renesse* (= *Rietnes*).

¹⁾ Vgl. A. Carnoy: *De Germaansche oorsprong van de riviernamen met - apa*, L. B. XV 129; A. Carnoy: *Origine des noms de lieux des environs de Bruxelles*, Brussel (1927); A. Weljnen: *Nieuw-Vennep, Jisp en Ipendam*, Onze Taaltuin VIII (1938), 26 vigg.

In de Zaanstreek kent men bijv. de *Nes*, *Neslaan*, *Nesserland*, *Nesluis*, *Nesven*. Voorts is er in Gelderland en Overijssel een woord *nesse* voor ‚lage waterachtige streek‘ en in de Zaanstreek een woord *nes* ‚land buitendijks, dat blootstaat aan het buitenwater en door aanslibbing dikwijls aangroeit‘.

Wat betekent die woordgroep nu? Het etymologisch Woordenboek van Franck-Van Wijk ziet in deze woorden, voorzover het ze bijeen zet, verwantschap met het woord *neus* (denk aan Duits *Nase*) en beschouwt dus in laatste instantie de neusvormige gedaante als oorzaak van de benaming (*Ter Neuzen*, als liggende op een landtong, zou dan ook niet van de groep te scheiden zijn). De oorspronkelijke betekenis was dan waarschijnlijk ‚landtong‘ (dit is bijv. nog de betekenis van middelnederduits *nes*, oudengels *naess*, oudnoors *nes*; middelnederlands *nes* betekent trouwens ook ‚land van een zekere gedaante‘). Maar in ieder geval betekent het al gauw ‚waterachtig land‘: die betekenis is in de Nederlandse benamingen duidelijk. Deze betekenisovergang is heel aannemelijk, als men bedenkt, dat van neusvormig land vrijwel alleen sprake is, als er aan twee kanten water om ligt. ¹⁾ Heel beknopt heeft dit alles ook reeds A. Carnoy medegedeeld, ²⁾ toen hij schreef, dat „*Nispen* en Hollande (= *nis-apa*) renferme le mot *nisse*, *nesse* ‚terre humide‘, élément apparaissant souvent dans le pays des polders et notamment dans le nom de *Renesse*“. Maar ik vond de quaestie voor de lezers van dit jaarboek interessant genoeg om haar hier meer in den brede te behandelen. Verkondig ik tenslotte niets nieuws, als ik beweer, dat *Nispen* betekent: „watertje door een laaggelegen land“, toch was het goed, dat ik hier enkele moeilijkheden even onder ogen zag, welke Carnoy eigenlijk stilzwijgend voorbijgaat.

In de eerste plaats toch ligt er het feit, dat hier een plaatsnaam de naam van een watertje draagt. Maar dan wijs ik op *Dongen* aan de *Donge*, *Beers* naast de *Beerze*, *Dommelen* aan de *Dommel*, enz.

- 1) O.a. in Holland (bijv. Drechterland) komt ook nog een woord *nesk* voor, dat o.a. en oorspronkelijk ‚vochtig en week‘ betekent en van buitendijks land gezegd wordt. Het woord bestaat ook in de cultuurtaal: **nes(ch)**, week, vochtig. enz. Ik meen dat het secundair is, nl. een adiectief-afleiding met *sk*, later *sch*, van het oud zelfst. nw. **nes**.
- 2) A. Carnoy: **Origine**, p. 69.

En ik zeg met Kleinpaul ¹⁾: „Ein Drittel aller Ortsnamen wächst aus Flusznamen hervor”.

Vervolgens is de plaatselijke (en gewestelijke) uitspraak: *Nipse* en rijst de vraag, welke vorm nu de oudste is, die met *sp* of *ps*. Nu is het echter al à priori best mogelijk, dat *nispēn* ouder is dan *nipse(n)*, want iets dergelijks zien wij ook bij *mispel*, dat in westelijk Noord-Brabant *mi(e)psel* luidt en toch van latijns *mespila* afkomstig is. ²⁾ Maar bovendien wijzen de oudere vormen daarop. Pastoor Juten toch uit Willemstad schreef mij voor enige jaren, dat *Nispēn* (*Nyspa*) altijd op dezelfde wijze geschreven wordt, zowel in de oude latijnse oorkonden van Tongerlool als in de 15e- en 16e-eeuwse nederlandse akten. De oudste akte, van 1157, nog in origineel in Tongerlool aanwezig, geeft in het latijn *Nisipa* ³⁾; in pauselijke oorkonden van 1164 en 1168 staat *ecclesia de Nispe* en in 1335 is er sprake van *Nyspene, Nispēn en Nyspe*. ⁴⁾

Het feit dat de *e* in *i* overging, baart voor dit woord in deze streken al evenmin moeilijkheden. Ik herinner even aan *mispel* uit *mespila*, maar ook aan *gips* voor ‚gesp’, *zis* voor ‚zes’, *nist* voor ‚nest’, die in westelijk Brabant en soms ook in Zeeland min of meer sporadisch gehoord worden. ⁵⁾

Trouwens het voormalige *Hildernisse*, gelegen een weinig bezuiden Borgvliet, vertoont hetzelfde en in Zeeland verschijnt blijkens *Bruinisse, Hontenisse, Stavenisse, Ossenisse, Valkenisse, Scherpenisse en Nisse* ⁶⁾ het woord ook met *i*.

Ook de geografische gesteltenis is tenslotte als argument te gebruiken. Immers *Nispēn* ligt tussen twee armpjes van de Roosendaalse Vliet, bij welke oostelijke arm althans een weinig klei wordt aangetroffen, hetgeen op lage ligging van het land wijst.

Dr. A. WEIJNEN.

1) R. Kleinpaul: *Die Ortsnamen im Deutschen*, 67.

2) Vgl. A. Weijnen: *Taalkaart: Mispel*, Onze Taaltuin IV (1936), 286 vlgg.

3) Voor de aanwezigheid dezer *i* voor de *p* moge ik terloops nog op de volgende twee parallellen wijzen: *Altrippe* bij Speyer in Duitsland en de *Vilip*, een beek bij Boom.

4) De oudste mij bekende schrijfwijze met *ns* (*Nipsse*) is uit 1583 van de hand van maarschalk De Biron; cfr. *Sprokkelingen uit de geschiedenis van Roosendaal en omstreken* IV, 7.

5) Vgl. A. Weijnen: *Onderzoek naar de dialectgrenzen in Noord-Brabant, Roosendaal* 1937, § 14.

6) Vgl. A. Weijnen: *Betrekkingen tussen de Zeeuwse en West-Noordbrabantse dialecten*, Onze Taaltuin VII (1939), 273.